

PRZEMYSŁAW J. SIERADZAN ►

Wyspy Aleuckie i Komandorskie w kontekście rywalizacji wielkich mocarstw o hegemonię na Północnym Pacyfiku

Archipelagi Wyspy Aleuckich i Wysp Komandorskich nader rzadko wzbudzają zainteresowanie geografów politycznych, politologów, geostrategów i geopolityków. Powszechnie uznawane są za obszar peryferyjny, o marginalnym znaczeniu dla światowego bezpieczeństwa. Tego rodzaju wnioskowi może sprzyjać utrwalona konwencja kreślenia map świata, w których centrum znajduje się punkt przecięcia równika i południka zerowego. Należy pamiętać, że kartografia kształtuje świadomość geopolityczną. Sposób, w jaki kreślone są mapy, w znacznym stopniu wpływa na percepcję ładu światowego nie tylko przez opinię publiczną, lecz również przez analityków, strategów, uczonych lub dziennikarzy.

Konwencjonalne mapy świata w sposób stosunkowo wierny odwzorowują układ terytoriów Eurazji, Afryki, obu Ameryk i Australii, podobnie jak Oceanów Atlantyckiego i Indyjskiego, jednak w znacznym stopniu deformują kształt Oceanu Spokojnego oraz Antarktyki i Arktyki. Spojrzenie na mapę świata, w której centrum znajduje się Biegun Północny pozwala obserwatorowi uświadomić sobie, jak blisko siebie w istocie znajdują się dwa wielkie mocarstwa globalne – Stany Zjednoczone i Federacja Rosyjska, prawnomiędzynarodowa i geostrategiczna spadkobierczyni Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Akwenem szczególnie ważnym z punktu widzenia geostrategii Arktyki jest Morze Barentsa, którego po-

łudniową granicę wyznaczają Wyspy Aleuckie i Wyspy Komandorskie. Te dwa archipelagi, rozciągające się między Alaską i Kamczatką, są warte zainteresowania nie tylko ze względu na przepiękną przyrodę, unikalną kulturę rdzennej ludności i burzliwą historię, lecz również z uwagi na znaczenie geostrategiczne.

Wyspy Aleuckie (Aleuty) są archipelagiem składającym się z 14 dużych i 57 małych wysp wulkanicznych¹, położonych w północnej części Oceanu Spokojnego o powierzchni 17 666 km KW. Wyspiarski łańcuch rozciąga się od zachodniej części Alaski aż do Wysp Komandorskich, tworząc łuk o długości 1740 kilometrów, który rozdziela Morze Ochockie i Morze Beringa.

Archipelag składa się z pięciu grup wysp; są to: Wyspy Bliskie, Wyspy Szczurze, Wyspy Andrejanowskie, Wyspy Czterech Gór i Wyspy Lisie. Największymi wyspami w archipelagu są Attu, Unalaska, Umnak i Akun. Na Aleutach panuje względnie łagodny oceaniczny klimat subarktyczny. Dla archipelagu charakterystyczne są mgły oraz nadzwyczaj silne opady deszczu (ponad 250 dni w roku). Na Aleutach znajduje się 25 czynnych wulkanów, z których największym jest Sziszaldin. Krajobraz wysp zdominowany jest przez subarktyczne łąki porośnięte różnymi gatunkami traw i krzewów. Za wyjątkiem karłowatych wierzb arktycznych nie rosną tam drzewa. Klimat wysp nie sprzyja uprawie roli².

Wyspy Aleuckie znajdują się w administracyjnych granicach Stanów Zjednoczonych Ameryki (stan Alaska) i są najdalej wysuniętym na zachód fragmentem terytorium tego państwa. Według spisu powszechnego z 2000 r. zamieszkuje je 8162 osoby. Największym skupiskiem ludności na archipelagu jest miasto Unalaska położone na wyspie o tej samej nazwie oraz sąsiedniej wyspie Amanak, które liczy 4283 mieszkańców.

Wyspy Komandorskie są geologicznym przedłużeniem archipelagu Aleutów i zawdzięczają swą nazwę swojemu odkrywcy komandorowi Vitusowi Beringowi. Leżą 200 kilometrów na Wschód od środkowych wybrzeży Kamczatki. Archipelag składa się z czterech wysp pochodzenia wulkanicznego o łącznej powierzchni 1848 km KW); są to: Wyspa Beringa (zdecydowanie największa – 85 km długości i 40 km szerokości), Wyspa Miedziana, Arij Kamień i Toporkow. Podobnie jak na Aleutach, na Wy-

¹ Zob. *Aleutian islands*, [w:] *Encyclopaedia Britannica*, London 1985.

² Z.N. Zubkova, *Aleutskie ostrova*, Moskva 1948.

spach Komandorskich panuje klimat subarktyczny. Nie ma tam lasów – dominują bujne krzewy i trawy³. Całe terytorium Wysp Komandorskich wchodzi w skład Rejonu Aleuckiego, który jest częścią Kraju Kamczackiego będącego jednym z podmiotów tworzących Federację Rosyjską.

Zarówno Wyspy Aleuckie, jak i Wyspy Komandorskie leżą w strefie częstych erupcji wulkanicznych i trzęsień ziemi określanej mianem Pacyficznego Pierścienia Ognia (zwanego też okołopacyficznym pasem sejsmicznym). Jest to pas rowów oceanicznych i łańcuchów wulkanicznych okalających Ocean Spokojny, który rozciąga się od Nowej Zelandii aż po Rów Atakamski⁴.

Z geopolitycznego punktu widzenia Wyspy Aleuckie i Wyspy Komandorskie, podobnie jak całe Morze Beringa, można postrzegać jako obszar granicy morskiej między Federacją Rosyjską i Stanów Zjednoczonych. Region północnego Pacyfiku był szczególnie istotny dla światowego bezpieczeństwa w okresie zimnej wojny. Gdyby rywalizacja radziecko-amerykańska przerodziła się w konflikt militarny, na obszarze archipelagów, jak można domniemywać, doszłoby do działań wojennych. Po rozpadzie Związku Radzieckiego opisywany wyspiarski region nie jest punktem zapalnym, lecz należy go postrzegać jako przestrzeń geograficzną i kulturową leżącą w strefie interesów geostrategicznych dwóch ważnych ośrodków siły – USA i Federacji Rosyjskiej. Dzieje ekspansji mocarstw na Wyspach Aleuckich i Komandorskich sięgają XVIII w.

Najistotniejszą grupą etniczną obu opisywanych wyspiarskich regionów są Aleuci (historyczne etnonimy używany przez członków tej grupy to Unangan lub Unangas, oznaczające „mieszkańca wybrzeża”). Ludwik Bazylów zwraca uwagę, że do tej grupy rosyjscy kolonizatorzy często odnosili się ze znacznie większą życzliwością i szacunkiem, niż do innych etnosów Dalekiej Północy, co może wynikać z korzystniejszych warunków do życia panujących na wyspach – zwracano uwagę na wysoki poziom intelektualny Aleutów, wyrafinowane rzemiosło oraz rozwinięte potrzeby estetyczne⁵. Używany współcześnie etnonim „Aleuci” ma niejasną

³ L. Bazylów, *Syberia*, Warszawa 1975, s. 532.

⁴ Zob. A. Okladnikov, R. Vasilevskij, *Po Aláske i Aleutskim Ostrovam*, Novosibirsk 1976.

⁵ Zob. L. Bazylów, op.cit., s. 532.

etymologię. Został stworzony przez rosyjskich odkrywców i kupców i po raz pierwszy zastosowano go w 1747 r. Szacuje się, że liczba Aleutów przed kontaktem z Rosjanami wynosiła około 12–20 tysięcy.

Od lat siedemdziesiątych XVIII w. Aleuci stanowili trzon siły roboczej w rosyjskich faktoriach w regionie. Władze carskie podejmowały próby asymilacji rdzennej ludności wysp Północnego Pacyfiku. Powszechną praktyką było przymusowe osiedlanie przedstawicieli Aleutów na Kamczatce, którzy byli chrystianizowani i rusyfikowani – traktowano ich jako potencjalnych pośredników w procesie transmisji kultury słowiańsko-prawosławnej do ludów syberyjskich. Z drugiej strony przedstawiciele Kompanii Rosyjsko-Amerykańskiej dążyli do zachowania kultury materialnej Aleutów w niezmienionej postaci z uwagi na wydajność ekonomiczną ich tradycyjnego sposobu gospodarowania. Aleuci, podobnie jak inne rdzenne ludy Północy, płacili jasek do skarbu państwa, a w 1821 r. uznano ich za równoprawnych poddanych władzy carskiej⁶.

Aleuci zachowali do dziś unikalną kulturę, która fascynuje antropologów. Dawne wioski Aleutów zamieszkiwane przez spokrewnione rody zazwyczaj znajdowały się na brzegu morza w pobliżu źródeł słodkiej wody. Wodzowie plemienni sprawowali władzę nad jedną lub kilkoma wioskami, lecz nigdy nie wytworzyła się organizacja o charakterze politycznym, która obejmowałaby całe Aleuty lub choćby kilka wysp. Gospodarka Aleutów oparta była na rybołówstwie, myślistwie, rzemiośle i rękodziele. Przedstawiciele tego ludu wykonywali nadzwyczaj kunsztowne narzędzia oraz budowali łodzie, przy pomocy których pokonywali znaczne odległości na morzu⁷.

Według spisu powszechnego z 2000 r. w Stanach Zjednoczonych żyje dziś około 17 000 Aleutów, natomiast według Spisu Powszechnego Federacji Rosyjskiej narodowość aleucką zadeklarowało 482 obywateli.

Tradycyjną religią Aleutów jest animizm – wiara w istnienie istot duchowych, które przenikają świat materialny i napełniają go treścią oraz władają zjawiskami przyrodniczymi. Tradycyjna religia Aleutów oddaje cześć żywiołom ziemi i wody, duchom przodków oraz duchom opiekuńczym poszczególnych rodów. Szczególne miejsce w wierzeniach wyspiar-

⁶ *Narody Severo-vostoka Sibiri*, red. E.P. Batyrova, V.A. Turaev, Moskva 2010, s. 105.

⁷ Zob. Č.M. Taksami, *Kul'turnye tradicii narodov Sibiri*, Leningrad 1986.

skiego ludu zajmują wieloryby uznawane za święte zwierzęta. Aleuccy szamani, którzy odziewali się w kostiumy przypominające drapieżne ptaki – zgodnie z miejscowymi wierzeniami mogli wpływać na zjawiska meteorologiczne i siły przyrody – są pośrednikami między światem zwierząt, ludzi i bogów-duchów. W holistycznej wizji kosmologicznej charakterystycznej dla animizmu trzy powyższe wymiary egzystencji (zwierzęcy, ludzki i boski) są rozłączne, lecz przenikają się na wiele sposobów. Za święte kierunki uważane są wschód i góra⁸.

Oba archipelagi zostały przyłączone do Imperium Rosyjskiego w latach czterdziestych XVIII w. Ekspedycją, w rezultacie której odkryto Wyspy Aleuckie i Komandorskie kierował doświadczony duński żeglarz Vitus Bering pozostający od 1705 r. na służbie rosyjskiej. Podróżnik ten w latach 1725–1730 stał na czele pierwszej wyprawy kamczackiej. Pierwsza podróż rosyjskich odkrywców, którą zorganizowano na rozkaz cara Piotra I celem zbadania połączenia między Azją i Ameryką, nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Na początku czerwca 1729 r. podróżnicy dotarli w pobliże Wysp Komandorskich, lecz nie dostrzegli ich z powodu mgły. W 1730 r. Vitus Bering wraz z załogą powrócił do Sankt Petersburga. Tymczasem władze Imperium Rosyjskiego planowały już kolejną ekspedycję⁹.

Druga wyprawa kamczacka (zwana też Wielką Ekspedycją Polarną) została przygotowana w sposób niezwykle staranny – władze w Sankt Petersburgu przeznaczyły ogromny budżet na jej sfinansowanie. Kierownikiem wyprawy ponownie został Vitus Bering, a jego zastępcami – inny Duńczyk Martin Spanberg i Rosjanin Aleksy Czirikow, weterani pierwszej wyprawy kamczackiej. Ekspedycja odbyła się w latach 1733–1743. Wzięło w niej udział przeszło 100 osób (przede wszystkim Rosjan, Niemców i Skandynawów), w tym żeglarze, historycy, przyrodnicy i astronomowie. Druga wyprawa kamczacka składała się z trzech oddzielnych ekspedycji. Pierwsza z nich stawiała sobie za cel zbadanie rosyjskiego wybrzeża północnego. Druga ekspedycja, w której brał udział sam Vitus Bering, miała eksplorować wody Oceanu Spokojnego między Japonią i Stanami Zjednoczonymi. Celem trzeciej, lądowej wyprawy, w której uczestniczyli uczeni z Akade-

⁸ Zob. *Narody Severo-vostoka...*, s. 130–131.

⁹ Zob. L. Bazyłow, op.cit., s. 89–90.

mii Nauk, było zgromadzenie materiału etnograficznego, geologicznego, zoologicznego i botanicznego z obszaru Syberii Wschodniej i Dalekiego Wschodu¹⁰. Znaczenie wyprawy trudno przecenić. W rezultacie Wielkiej Ekspedycji Polarnej powstały dokładne mapy Azji Północno-Wschodniej i zgromadzone zostały liczne dane na temat zasobów i warunków naturalnych Syberii oraz historii i tradycji ludów rdzennych Północy i Wschodu. Odkryto też drogę morską do Ameryki i Japonii¹¹.

Vitus Bering i Aleksiej Czirikow w 1737 r. dotarli do Ochocka, gdzie rozpoczęli przygotowania do wyprawy. Budowa okrętów zajęła im trzy lata. We wrześniu 1740 r. opuściły Ochock dwa statki – „Święty Piotr” i „Święty Paweł”, które dotarły na Kamczatkę. Właśnie wtedy powstał Pietropawłowski, który do dziś jest najważniejszym ośrodkiem miejskim półwyspu. Z początkiem czerwca 1741 r. oba okręty wypłynęły z Pietropawłowska, by odkrywać nowe lądy, lecz już po kilkunastu dniach żeglugi zostały rozdzielone przez mgły i sztorm. „Święty Paweł” Aleksieja Czirikowa dotarł niemal do wybrzeży Alaski, lecz próba kontynuowania podróży zakończyła się konfrontacją z miejscową ludnością, w wyniku której poniosła śmierć znaczna część załogi. Mimo to okręt zdołał powrócić do Petersburga. Dzięki wyprawie Aleksieja Czirikowa nauka rosyjska wzbogaciła się o dokładne mapy północnego Pacyfiku z wyraźnym usytuowaniem wybrzeży amerykańskich. Statek Vitusa Beringa „Święty Piotr” dotarł do amerykańskiej wyspy Kodiak, co umożliwiło uczestniczącym w wyprawie akademikom wykonanie dokładnych opisów tamtejszej unikalnej flory¹².

W drodze powrotnej okręt Vitusa Beringa płynął wzdłuż archipelagu Wysp Aleuckich, by dotrzeć do największej wyspy w archipelagu Komandorów. Na tej wyspie 8 grudnia 1741 r. Zmarł komandor Vitus Bering. Na cześć odkrywcy nazwano później archipelag Wysp Komandorskich, a także Wyspę, Cieśninę i Morze Beringa¹³.

Jednym z rezultatów Wielkiej Ekspedycji Polarnej był wzrost powszechności myślistwa w regionie Morza Beringa. Dotyczyło to zwłaszcza polowań na foki i inne morskie ssaki. Ekspedycja Vitusa Beringa ustaliła, że na

¹⁰ Ibidem, s. 90–91.

¹¹ Zob. Z. Łukawski, *Historia Syberii*, Wrocław 1981, s. 149–151.

¹² Zob. L. Bazylow, op.cit., s. 93–95.

¹³ Ibidem, s. 94–95.

brzegach Wysp Komandorskich i Aleuckich morskie walenie pojawiają się w znacznych ilościach. Perspektywa wzbogacenia się dzięki cennym skórkom fok wkrótce zwabiła w te rejony myśliwych i kupców, którzy – w odróżnieniu od ludności rdzennej, traktującej naturę z czcią i pokorą – nie wahali się eksploatować bogactw regionu w sposób masowy i planowy. Już w 1745 r. rosyjska spółka kupiecka wysłała na Wyspy Aleuckie statek pod dowództwem Michaiła Niewodczikowa. Z każdym kolejnym rokiem coraz większa liczba kupców i myśliwych wyruszała z Ochocka i Pietropawłowska ku północnym wyspom w nadziei na szybki zysk. Kolejnym wyprawom w region Morza Beringa patronował kupiec Gieorgij Szelichow, który na wyspie Kodiak u wybrzeży Alaski założył pierwszą rosyjską osadę (szybko stała się ona miejscowym centrum handlu) oraz zainicjował projekt stworzenia dużej kompanii handlowej stawiającej sobie za cel eksploatację i kolonizację regionu¹⁴.

Plan Gieorgija Szelichowa wkrótce zyskał aprobatę carycy Katarzyny II, która wkrótce przystąpiła do jego realizacji. Do nowych rosyjskich posiadłości wysłane zostało 30 rodzin, którym towarzyszyła misja mająca na celu nawracanie miejscowej ludności na prawosławne chrześcijaństwo. Grigorij Szelichow i jego zięć Nikołaj Riezanow wzięli na siebie kierownictwo tych ambitnych planów ekspansji imperium na pograniczu kontynentów. Na początku lat dziewięćdziesiątych XVIII w. na Aleutach i Alasce działało już wiele rosyjskich faktorii kupieckich i rzemieślniczych, które z inicjatywy Nikołaja Riezanowa zostały 3 sierpnia 1798 r. połączone w Zjednoczoną Kompanię Amerykańską, która miała funkcjonować na podobieństwo niderlandzkich i angielskich zrzeszeń kolonialno-kupieckich, takich jak Kompania Wschodnioindyjska i Kompania Zachodnioindyjska. 8 czerwca 1799 r. car Paweł I wziął tę instytucję pod swoją opiekę, nadając jej nazwę Kompanii Rosyjsko-Amerykańskiej. Celem kompanii była eksploracja północnych ziem kontynentu amerykańskiego oraz wysp północnego Pacyfiku¹⁵.

Pisząc o dziejach rosyjskiej eksploracji Wysp Aleuckich i Komandorskich nie sposób pominąć wyprawy Josepha Billingsa i Gawriła Saryczewa z 1787–1793, podczas której wykonane zostały dokładne mapy obu archi-

¹⁴ Zob. Z. Łukawski, op.cit., s. 149–151.

¹⁵ Ibidem, s. 153–155. Por. *Narody Severo-vostoka Sibirii...*, s. 105.

pelagów. Aleuty, Komandory i Kodiak były także celem drugiej ekspedycji badawczej Wasilija Gołownina z lat 1817–1819¹⁶.

Równocześnie z rosyjską kolonizacją Wysp Aleuckich dokonywała się ekspansja prawosławnego chrześcijaństwa. Początki działalności misyjnej należy wiązać z postacią świętego Innocentego z Alaski, który został pierwszym biskupem Kamczatki, Jakucji, Przyamurza i Ameryki Północnej. Prawosławny kapłan, który w 1824 r. dotarł po raz pierwszy na wyspę Unalaska, koordynował wysiłki mające na celu nawracanie rdzennej ludności tych terytoriów na chrześcijaństwo. Innocenty wielokrotnie odwiedzał Kamczatkę, Wyspy Aleuckie i Alaskę. Opanował kilka miejscowych dialektów, stworzył zapis języka aleuckiego w cyrylicy, przy pomocy którego przełożył wiele tekstów liturgicznych¹⁷. W 1825 r. wybudowana została cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego, należąca do dziekanatu aleuckiego diecezji alaskańskiej, która do dziś pozostaje najbardziej charakterystycznym budynkiem Wysp Aleuckich¹⁸. Dążenie do nawrócenia ludności Aleutów na prawosławne chrześcijaństwo należy wpisać w szerszy kontekst geopolitycznej ekspansji Rosji w regionie, której elementem było dążenie do asymilacji miejscowej ludności.

Rdzenna ludność Wysp Aleuckich nie pozostawała bierna w obliczu praktyk kolonizatorskich i asymilacyjnych, które często przybierały postać brutalnego wyzysku. Najsłynniejszym przejawem oporu Aleutów przed kolonizacją było powstanie z lat 1863–1865, które wybuchło na wyspach Unalaska i Umnak. Niezadowolenie rdzennej ludności z ucisku kolonialnego, zwłaszcza z konieczności płacenia daniny w naturze (jasak) na rzecz cesarskiego skarbcza narastało od lat, lecz bezpośrednią przyczyną wybuchu insurekcji stało się pobicie przez carskich żandarmów syna jednego z aleuckich przywódców plemiennych. Powstańcy zaatakowali kupców z zaskoczenia, zadając kolonizatorom znaczne straty – spalili cztery okręty. Powstanie zostało stłumione w 1865 r. przez porucznika Stiepana Głotowa. W rezultacie pogromu, który nastąpił po zwycięstwie wojsk rosyjskich nad aleucką insurekcją zginęło od 3 do 5 tysięcy przedstawicieli

¹⁶ Zob. L. Bazylow, op.cit., s. 100–102.

¹⁷ Zob. *Aleut (Unangan) Orthodox Language Texts*, <http://www.asna.ca/alaska/> (dostęp 22.07.2013).

¹⁸ Zob. *Holy Ascension of Our Lord Cathedral*, <http://oca.org/parishes/oca-ak-unahak> (dostęp 22.07.2013).

rdzennej ludności. Działania wojenne w regionie stały się najistotniejszą, obok chorób zakaźnych, przyczyną depopulacji Wysp Aleuckich¹⁹.

W 1865 r. car Aleksander II cofnął przywileje dla Kompanii Rosyjsko-Amerykańskiej, która w rezultacie tej decyzji została rozwiązana. W obliczu trudnej sytuacji finansowej państwa rosyjskiego po klęsce w wojnie krymskiej w 1867 r. Wyspy Aleuckie, podobnie jak Kodiak, Sitka i Pribyłowa oraz rosyjskie posiadłości na wybrzeżach Alaski sprzedane zostały Stanom Zjednoczonym za cenę 7 milionów 200 tysięcy dolarów. Terytoria utracone przez Rosję zajmowały łącznie 23 000 km KW²⁰. Terytoria pogranicza kontynentów uznawane były wówczas za peryferyjne i bezwartościowe. Trudno ocenić, jaki wpływ na decyzję o sprzedaży terytoriów miało antykolonialne powstanie rdzennej ludności. Dziś decyzja cara Aleksandra II o sprzedaży Alaski Amerykanom za niewielką sumę powszechnie oceniana jest jako błąd i wyraz niemal anegdotycznej krótkowzroczności. Wynika to nie tylko z faktu, że na opisywanych terytoriach odkryto później cenne złoża metali szlachetnych, ale również ze strategicznego położenia Alaski i Aleutów, które z pewnością byłoby istotnym atutem radzieckiego supermocarstwa w zimnowojennej rozgrywce ze Stanami Zjednoczonymi. Postulat odzyskania Alaski przez Rosję zyskał pewną popularność w rosyjskich środowiskach imperialistycznych i militarystycznych²¹. Co więcej, kazus Alaski często przywoływany był w kontekście negocjacji władz Federacji Rosyjskiej z Japonią dotyczących sprzedaży Japonii innego spornego archipelagu, którym są Wyspy Kurylskie. Sprzedaż Alaski i Aleutów w rosyjskiej świadomości zbiorowej jest dziś symbolem polityki dążenia do krótkoterminowych zysków, która w dłuższej perspektywie przynosi ogromne straty. W taki sposób subarktyczne terytoria stały się trwałym elementem swoistej duchowej mapy świata współczesnych Rosjan.

Po przejściu Wysp Aleuckich przez Stany Zjednoczone nowi koloniści kontynuowali politykę poprzedników wobec regionu i zamieszkującej go

¹⁹ Zob. A. Grinev, *Harakter vzaimotnošenij russkikh kolonizatorov i aborigenov Alâski*, „Voprosy istorii” 2003, nr 8.

²⁰ Z. Łukawski, op.cit., s. 200–201.

²¹ Zob. P. Forgey, *Some Russians rethink Alaska sale*, http://juneauempire.com/stories/101809/loc_506053019.shtml (dostęp 22.07.2013). Andrei Znamensky, amerykański historyk pochodzenia rosyjskiego z Uniwersytetu w Memphis, realizuje obecnie projekt naukowy na temat Alaski we współczesnym dyskursie nacjonalistycznym w Rosji.

ludności, która wyrażała się w dążeniu do maksymalizacji zysku za wszelką cenę. Kontynuowano rabunkową gospodarkę. Rozwiązanie Kompanii Rosyjsko-Amerykańskiej, której funkcjonariusze zmuszali miejscową ludność do półniewolniczej pracy w faktoriach od 18 do 50 roku życia, ale także z konieczności dbali o względny porządek w regionie, stało się dramatycznym momentem w dziejach ludu aleuckiego. Po wykupieniu Wyspy Aleuckich przez rząd Stanów Zjednoczonych na archipelag wyruszyli rozmaici kupcy, awanturnicy i przestępcy, którzy chcieli skorzystać z chaosu w regionie i szybko się wzbogacić kosztem miejscowej ludności. Skupywano skóry i futra za bezcen, często w zamian oferując alkohol (rozpoczął się dramatyczny w skutkach proces rozpijania rdzennych narodów Północy, który prowadził do degradacji antropologicznej, a często i śmierci)²². Prawosławna działalność prozelicka kontynuowana była przez misje protestanckie, prowadzone przede wszystkim przez Kościół Metodystów. Liczebność rdzennej ludności wysp, nadal eksploatowanej i marginalizowanej, systematycznie spadała.

Nieprzerwanie od 1869 r. do dziś na Wyspach Aleuckich istnieją amerykańskie bazy wojskowe. Najważniejszą z nich jest baza amerykańskiej floty w porcie miasta Unalaska określanym jako Dutch Harbour²³. W okresie pierwszej wojny światowej rząd amerykański nie uważał jednak Wysp Aleuckich za obszar o fundamentalnym znaczeniu strategicznym. Od lat trzydziestych XX w. na archipelagu pojawiali się szpiedzy japońscy, których działania były lekceważone zarówno przez kontrwywiad, jak i najwyższe władze USA²⁴.

Aż do momentu sprzedaży Wysp Aleuckich Stanom Zjednoczonym kulturę Aleutów zamieszkujących Wyspy Komandorskie można uznać za integralną część względnie jednolitej aleuckiej przestrzeni kulturowej. Wraz z wpływem kolejnych dziesięcioleci ludność rdzenna północnopacyficznych wysp w coraz większym stopniu ulegała asymilacji rosyjskiej i amerykańskiej. Dziś Aleuci żyjący w obu państwach są świadomi łączącej ich więzi etnicznej, lecz przepaść kulturowa między nimi stale się powiększa.

²² Zob. ibidem, s. 105–106.

²³ Zob. G. Perras, *Stepping stones to nowhere: The Aleutian Islands, Alaska, and American military strategy, 1867–1945*, Vancouver 2003.

²⁴ Zob. ibidem, s. 30.

Choć obszar Aleutów był przede wszystkim obszarem rywalizacji Rosji i Stanów Zjednoczonych, w ich posiadanie chciała wejść również imperialna Japonia, która w pierwszej połowie lat czterdziestych XX w. aspirowała do roli hegemonu na Oceanie Spokojnym. Podczas wojny na Pacyfiku na obszarze tym dochodziło do licznych walk między flotą Stanów Zjednoczonych i Japonii. Celem odwrócenia uwagi od strategicznego natarcia w kierunku Midway, 3 czerwca 1942 r. admirał marynarki japońskiej Boshiro Hosogaya wydał rozkaz ataku lotniczego na Dutch Harbour i zbombardowania amerykańskich baz wojskowych oraz magazynów paliwa i amunicji, a po trzech dniach flota Japonii rozpoczęła okupację wysp Kiska i Attu, która trwała przeszło rok. 11 stycznia 1943 r. flota Stanów Zjednoczonych podjęła pierwsze działania mające na celu odzyskanie kontroli strategicznej nad archipelagiem. Amerykanie, ponosząc znaczne straty, zajęli wyspę Amczitka położoną 50 mil morskich od wyspy Kiska stanowiącej najważniejszą bazę japońskiej floty w regionie. W marcu 1943 r. amerykańska flota rozpoczęła blokadę morską wysp okupowanych przez wojska japońskie. 27 marca 1943 r. admirał Boshiro Hosogaya podjął próbę przełamania blokady, której rezultatem była bitwa o Wyspy Komandorskie. Obie floty poniosły w bitwie znaczne straty, jednak strategiczne zwycięstwo odnieśli Amerykanie. 30 kwietnia 1943 roku amerykańska piechota morska rozpoczęła desant na wyspie Attu. 15 maja 1943 r. japońscy obrońcy wyspy zostali pokonani. 24 sierpnia 1943 r. siły amerykańsko-kanadyjskie przeprowadziły desant na wyspie Kiska, która, jak się okazało ku zdziwieniu żołnierzy, została opuszczona przez siły japońskie tuż przed inwazją. Odwrót wojsk japońskich stacjonujących na Aleutach był możliwy za sprawą gęstej mgły spowijającej archipelag. Flota Stanów Zjednoczonych ponownie przejęła pełną kontrolę nad archipelagiem. Kampania aleucka należy do bardzo słabo zbadanych i często przemilczanych epizodów wojny na Pacyfiku²⁵.

Po 1945 r. archipelagi północnego Pacyfiku znalazły się na obszarze, który stanowił granicę morską dwóch rywalizujących supermocarstw. Aleuty stały się terytorium, na którym wojska Stanów Zjednoczonych często przeprowadzały prowokacje wojskowe z użyciem strategicznej broni masowego rażenia, mimo iż terytorium wysp od 1913 r. wchodzi w skład

²⁵ Ibidem, s. 6–30.

parku narodowego. Amerykańskim decydom Aleuty wydawały się idealnym miejscem dla próbných eksplozji jądrowych z uwagi na ich peryferyjne położenie i bliskość Związku Radzieckiego. Testy jądrowe przeprowadzone przez Komisję Energii Atomowej Stanów Zjednoczonych odbyły się na niezamieszkałej już wtedy wyspie Amczitka. W 1965 r. doszło do pierwszej eksplozji jądrowej. W 1971 r. na aleuckiej wyspie przeprowadzono największy podziemny test bomby wodorowej w historii ludzkości. Siła wybuchu przewyższała 385 razy eksplozję z Hiroszimy. Próba jądrowa poczyniła ogromne spustoszenia ekologiczne, przyczyniając się do śmierci tysięcy zwierząt. Skutki promieniowania nuklearnego na Aleutach są odczuwalne do dziś²⁶.

Od czasu zakupu Alaski wraz z pobliskimi wyspami arktycznymi i północnopacyficznymi pojawiały się kontrowersje dotyczące przebiegu granicy morskiej między Rosją a Stanami Zjednoczonymi na obszarze Morza Beringa (traktat z 1867 r. nie poruszał tego zagadnienia). Kwestia ta stała się szczególnie pilna po uchwaleniu Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 1982 r., zgodnie z którą wyłączna strefa ekonomiczna państwa rozciąga się 200 mil morskich od linii podstawowej (linii wybrzeża w stanie najdalszego odpływu lub granica zewnętrzna morskich wód wewnętrznych)²⁷. Granica morska przebiegająca przez Morze Barentsa stała się wówczas przedmiotem jednego z najpoważniejszych sporów dotyczących prawa morza na świecie. Przedstawiciele Związku Radzieckiego i Stanów Zjednoczonych byli zgodni co do tego, że granica morska między wyłącznymi strefami ekonomicznymi powinna przebiegać wzdłuż linii prostej. Wątpliwości dotyczyły tego, czy przy delimitacji granicy powinien zostać stożkowe (jak chciały USA) czy też walcowe (za czym opowiadał się ZSRR) równokątne odwzorowanie kartograficzne. W rezultacie zaistniał spór o terytorium 15 tys. kwadratowych mil morskich rozciągające się od Cieśniny Beringa po Wyspy Aleuckie²⁸.

²⁶ Zob. J.St. Clair, *30 Years After. The legacy of America's largest nuclear test*, <http://inthesetimes.com/project/censored/stclair2317new.html> (dostęp 22.07.2013).

²⁷ Zob. *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza*.

²⁸ Zob. V.M. Kaczynski, *US-Russian Bering Sea Marine Border Dispute: Conflict over Strategic Assets, Fisheries, and Energy Resources*, „Russian Analytical Digest”, 1.05.2007, nr 20.

Negocjacje między obydwojma mocarstwami rozpoczęły się w 1977 r. Początkowo obie strony zajmowały nieustępliwe stanowiska, lecz ostatecznie minister spraw zagranicznych ZSRR Eduard Szewardnadze i sekretarz stanu USA James Baker przyjęli rozwiązanie kompromisowe, które zostało zawarte w dokumencie pod nazwą Umowa między ZSRR i Stanami Zjednoczonymi o linii granicznej terytoriów morskich. Przebieg linii granicznej, która od nazwisk obu sygnatariuszy nazywana jest linią Bake-ra-Szewardnadze, uznawana jest za znacznie bardziej korzystną z punktu widzenia USA. Główny negocjator radziecki Eduard Szewardnadze oraz ostatni radziecki przywódca Michaił Gorbaczow do dziś obwiniani są w Rosji o celowe działanie na szkodę własnego państwa, a ich skłonność do ustępstw zainspirowała wiele teorii spiskowych. Umowa o amerykańsko-radzieckiej (dziś: rosyjskiej) granicy morskiej nigdy nie została ratyfikowana przez stronę rosyjską²⁹.

Dzisiejsze relacje amerykańsko-rosyjskie trudno uznać za przyjazne, lecz trudno porównywać je z otwartą wrogością z czasów zimnej wojny. Rywalizacja obu mocarstw, która obecnie wydaje się przybierać na sile, może ponownie sprawić, że obszar północnego Pacyfiku ponownie stanie się kluczowym z punktu widzenia geostrategii. Od przyszłego modelu relacji amerykańsko-rosyjskich zależy, czy Wyspy Aleuckie i Wyspy Komandorskie będą symbolem wrogości, rywalizacji, czy też współpracy. Bez wątpienia jednak te mało znane, często deprecjonowane subarktyczne archipelagi odegrają jeszcze znaczną rolę w historii politycznej świata. Pozostaje żywić nadzieję, że Aleutom – rdzennym mieszkańcom obu archipelagów – przypadnie rola podmiotu kształtującego historię swoich ojczystych wysp, a nie pionka w rozgrywce prowadzonej przez wielkie światowe mocarstwa na szachownicy północnego Pacyfiku.

²⁹ Ibidem.